

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
спеціальності 072 "Фінанси,
банківська справа та страхування"
другого (магістерського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2019**

УДК 336.77(07.034)

У67

Укладач О. І. Омельченко

Затверджено на засіданні кафедри банківської справи.
Протокол № 2 від 30.08.2018 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Управління банківськими ризиками [Електронний ресурс] :
У67 методичні рекомендації до самостійної роботи студентів спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" другого (магістерського) рівня / уклад. О. І. Омельченко. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 66 с.

Наведено перелік теоретичних проблем, проблемні питання, запитання для самоконтролю, завдання для самостійного вирішення та тестові запитання за модулями й темами.

Рекомендовано для студентів спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" другого (магістерського) рівня.

УДК 336.77(07.034)

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2019

Вступ

На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах трансформації національної економіки, серед проблем, пов'язаних із виходом України з кризового стану, важливе місце посідає формування ефективної системи управління банківськими ризиками.

Управління банківськими ризиками – це, насамперед, уміння керувати ризиком з метою його мінімізації, тому що в економічному середовищі не можливо повністю відмовитися від ризику. Управління ризиками – це процес застосування різних методів управління під час роботи вже з прийнятими ризиками або розгляд можливого виникнення некеруваних у конкретному часі ризиків у майбутньому. Застосування такої системи управління ризиками дозволяє банкам підтримувати певний рівень дохідності активних операцій, що здійснює банківська установа, за прийнятного рівня ризику.

Структура та зміст методичних рекомендацій до самостійної роботи з навчальної дисципліни "Управління банківськими ризиками" погоджено з навчальним планом і робочою програмою навчальної дисципліни.

Метою самостійної роботи студента в межах навчальної дисципліни "Управління банківськими ризиками" є засвоєння в повному обсязі навчальної програми та формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця в банківській сфері.

До методичних рекомендацій із самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни "Управління банківськими ризиками" вміщено перелік теоретичних проблем за кожною темою; проблемні питання; запитання для самоконтролю; завдання для самостійного вирішення, тестові запитання; рекомендовану літературу.

Самостійна робота студента з навчальної дисципліни "Управління банківськими ризиками" дає можливість закріпити теоретичні знання і формувати практичні навички щодо ухвалення ефективних рішень у фінансовій сфері в умовах невизначеності на базі сучасних механізмів оцінювання та мінімізації ризиків.

Змістовий модуль 1

Організація та функціонування системи управління банківськими ризиками

Тема 1. Теоретичні засади економічних ризиків

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Сутність та фактори виникнення економічних ризиків.
2. Класифікацію банківських ризиків.
3. Стратегії управління банківськими ризиками.
4. Взаємозв'язок ризиків із фінансовими результатами діяльності банку.

Питання для обговорення:

1. Економічна природа банківських ризиків.
2. Особливості класифікації банківських ризиків за різними критеріями.
3. Вплив банківських ризиків на ціноутворення.
4. Узагальнення методичних підходів до управління банківськими ризиками.
5. Значення ризик-менеджменту в забезпеченні рівноваги банку.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Економічний ризик є складною та суперечливою економічною категорією. Ризик існує незалежно від нас та нашого знання про нього. Поняття ризику відображає реально наявні явища й процеси, більшість з яких має ймовірнісний характер, тобто ризик має об'єктивну природу.

Водночас ризик пов'язаний із необхідністю вибору певних альтернатив рішень, що ухвалюються, розрахунку ймовірностей їхніх результатів. Крім того, суб'єкти управління по-різному сприймають один і той самий рівень ризику через свої індивідуальні риси, які відображаються в понятті схильності до ризику. У цьому полягає суб'єктивний бік ризику. Отже, ризик є об'єктивно-суб'єктивною економічною категорією.

Існують різні підходи до визначення поняття економічного ризику. Наведемо найбільш часто уживані з них.

Ризик – це ймовірність (загроза) втрати особою або організацією частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої чи фінансової політики.

Ризик – це витрата зусиль, засобів за невизначеного співвідношення виграшу та втрат, шансу на успіх і невдачі. Ризик великий, якщо шанси малі.

Економічний ризик – це діяльність суб'єктів господарського життя, пов'язана із подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої існує можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі та відхилення від мети, що містяться в обраних альтернативах.

Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія у діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі й відхилення від мети з урахуванням впливу контрольованих і неконтрольованих факторів за наявності прямих і зворотних зв'язків щодо об'єкта управління.

Останнє визначення відображає системний підхід до категорії ризику та вплив на систему внутрішніх факторів, конкурентних систем та надсистеми загалом. Під контрольованими зовнішніми факторами розуміють замовників, постачальників, конкуренцію, уряд, економіку, а також технологію.

Господарський ризик – це специфічна характеристика в господарській ситуації, в якій не є винятком ймовірність виникнення непередбачуваних наслідків (можливого відхилення від мети, бажаного результату, втрати частини прибутків підприємцем).

Насамперед, ризик виникає, коли має місце невизначеність, відсутність вичерпної інформації щодо умов ухвалення рішень. Якщо усе відомо, ризик відсутній. Якщо зовсім нічого не відомо про умови ухвалення рішення, то про ризик також мова не йде. Тільки у разі багатоваріантності майбутнього, наявності елементів прогнозованості можна говорити про наявність ризику. Невизначеність є основою ризику. Вона передбачає наявність неповної інформації, але не її відсутність.

Невизначеність – це об'єктивна неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні й зовнішні умови функціонування соціально-економічних систем, неоднозначність їхніх параметрів.

Основними негативними наслідками прояву факторів ризику є скорочення доходу, зростання витрат, виникнення збитків, втрат, недоотримання прибутку. Однак основним спонукальним мотивом до ризикової діяльності є прагнення отримати більший прибуток, ніж у випадку відмови від ризику.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Порівняльний аналіз класичних та неокласичних поглядів на сутність категорії "ризик".
2. Роль спеціалізованих небанківських інститутів у нагромадженні й мобілізації капіталу.
3. Банківська діяльність та механізм її регулювання в умовах ринкової трансформації.
4. Фінансовий механізм підвищення ефективності функціонування банків.
5. Організаційно-економічні аспекти підвищення ефективності функціонування банку.

Рекомендована література

Враховуючи специфіку самостійного опрацювання навчального матеріалу, варто звернути увагу на викладення матеріалу в джерелах [3; 6; 10 – 12]. Також потрібно розглянути законодавчі та нормативні акти з цієї теми [16; 18].

Завдання для перевірки знань

Тести

1. **Ринковий ризик має макроекономічну природу:**
  - а) твердження правильне;
  - б) твердження неправильне;
  - в) відповідь неоднозначна.
2. **Які з наведених видів ризиків відносяться до ринкового ризику:**
  - а) валютні;
  - б) відсоткові;
  - в) цінові;
  - г) внутрішньофірмові?

3. Виберіть особу, яка є джерелом кредитного ризику:

- а) дебітор;
- б) емітент цінних паперів;
- в) інвестор;
- г) кредитор.

4. Портфель, диверсифікований за Марковіцем, дозволяє скоротити такі ризики:

- а) ризик, обумовлений глобальними факторами;
- б) ризик, обумовлений факторами, які відносяться до емітента;
- в) відсотковий ризик;
- г) валютний ризик.

5. Коефіцієнт β – це вимір:

- а) ризикованості цінного паперу;
- б) еластичності відсоткової зміни вартості акції до відсоткової зміни ринку;
- в) ефективності ринкового портфеля акцій;
- г) інше.

6. Що розуміють під диверсифікацією вкладень:

- а) процес розміщення грошей у ті чи інші фінансові інструменти з розрахунком на отримання прибутку;
- б) придбання акцій з метою забезпечення високого доходу та ліквідності;
- в) вміщення до портфеля різних фінансових інструментів із метою підвищення дохідності та зменшення ризику;
- г) покупка фінансових інструментів терміном менше ніж один рік?

7. Які способи існують у банківській практиці для зменшення втрат від знецінення цінних паперів:

- а) норматив на знецінення цінних паперів;
- б) резерв під знецінення цінних паперів;
- в) ліміт знецінення цінних паперів?

8. "Ставка без ризику" – це ставка:

- а) за депозитами в банках;
- б) рефінансування Центрального банку;
- в) дохідності за короткостроковими зобов'язаннями держави;
- г) ломбардного кредиту;
- д) дохідності за облігаціями надійних приватних емітентів.

9. Чим вища частка власних коштів компанії в сукупному обсязі її активу, тим кредитний ризик:

- а) вищий;
- б) нижчий;
- в) кредитний ризик від цього співвідношення не залежить.

10. Коефіцієнт фінансового левериджу компанії істотно вищий стандартного значення. Ця ситуація свідчить про:

- а) високе значення кредитного ризику;
- б) низьке значення кредитного ризику;
- в) неефективне управління ресурсами;
- г) ефективно управління ресурсами.

Практичні завдання

Завдання 1

Дослідіть систему кількісних показників ступеня кредитного ризику.

Припустимо, що кредитний портфель банку має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Дані для вирішення завдання

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
S_i^*	100	350	800	650	200	900	750	150	400	500
$p_i(c)^{**}$	0,2	0,3	0,1	0,5	0,4	0,6	0,05	0,3	0,15	0,25

* S_i – сума і-ї кредитної угоди (тис. грн);

** $p_i(c)$ – кредитний ризик щодо і-ї кредитної угоди.

Визначте можливу (сподівану) величину збитків за кредитним портфелем, середньозважений кредитний портфельний ризик, дисперсію (варіацію) та середньоквадратичне відхилення кредитних ризиків щодо угод, які складають кредитний портфель банку.

Методичні рекомендації

Кількісні значення кредитного ризику обчислюють як в абсолютних, так і у відносних величинах, що виражають міру невизначеності під час реалізації ухваленого рішення. В абсолютному вираженні кредитний

ризик може визначатися системою показників, що застосовують для оцінювання економічного ризику.

Одним із найбільш важливих показників кредитного ризику щодо певної угоди є ймовірність виникнення несприятливих подій за цією угодою. У цьому випадку:

$$W = p(c). \quad (1)$$

В абсолютному вираженні ступінь (міра) кредитного ризику щодо кредитної угоди може визначатися також як добуток імовірності виникнення збитків на величину цих збитків (суми позики). Цей показник можна назвати зваженим кредитним ризиком щодо кредитної угоди:

$$W = p(c) \times S, \quad (2)$$

де W – величина ризику;

$p(c)$ – імовірність виникнення збитків за кредитною угодою;

S – сума позики, що зафіксована в кредитній угоді.

Показники кредитного ризику, визначені за формулами (1) та (2), використовуються для кількісного оцінювання ступеня кредитного ризику щодо кредитної угоди.

Для оцінювання ступеня ризикованості кредитного портфеля комерційного банку застосовують такі абсолютні показники:

1. Можлива (сподівана) величина збитків за кредитним портфелем:

$$S_p = \sum_{i=1}^n S_i p_i(c), \quad (3)$$

де S_i – сума i -ї кредитної угоди, $i = 1, 2, \dots, n$;

$p_i(c)$ – імовірність виникнення збитків щодо i -ї кредитної угоди (показник ризику).

2. Середньозважений кредитний портфельний ризик:

$$L = \sum_{i=1}^n p_i(c) \times \frac{S_i}{S} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i(c) S_i}{\sum_{i=1}^n S_i} = \frac{S_p}{\sum_{i=1}^n S_i}. \quad (4)$$

3. Дисперсія (варіація) як міра кредитних ризиків щодо угод, які складають кредитний портфель банку:

$$V(p) = \sum_{i=1}^n (p_i(c) - L)^2 \times \frac{S_i}{\sum_{i=1}^n S_i}. \quad (5)$$

4. Середньоквадратичне відхилення кредитних ризиків щодо угод, які складають кредитний портфель банку:

$$\sigma(p) = \sqrt{V(p)}. \quad (6)$$

Завдання 2

Побудуйте порівняльну таблицю походження та ступеня впливу екзогенних та ендогенних ризиків банку. Охарактеризуйте їхній вплив на прикладі конкретного банку України.

Контрольні запитання

1. Надайте характеристику сучасному етапу розвитку науки про ризик.
2. Визначте відмінні особливості початкового етапу формування знань про ризик.
3. Надайте характеристику концепціям природи ризику.
4. Розкрийте сутність, зміст функцій, особливі риси та елементи економічного ризику.
5. Складіть класифікацію економічних ризиків на основі ряду критеріїв.
6. Дайте визначення терміна "ситуація ризику", окресліть основні типи ситуацій, у яких ухвалюють рішення.

Тема 2. Процес управління банківськими ризиками

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Зміст, завдання та принципи управління банківськими ризиками.
2. Етапи процесу управління ризиками.
3. Сутність економічного капіталу. Методи визначення економічного капіталу.
4. Розрахунок економічного капіталу за окремими видами ризиків.

Питання для обговорення:

1. Принципи управління банківськими ризиками.
2. Зміст етапів процесу управління банківськими ризиками.
3. Зміст стратегічного управління банківськими ризиками.
4. Особливості оперативного управління банківськими ризиками.
5. Політика управління банківськими ризиками.
6. Складові системи ризик-менеджменту в банку.
7. Принципи побудови системи ризик-менеджменту в банку.
8. Вимоги Національного банку України (НБУ) до побудови систем ризик-менеджменту в банках.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Проблема ризику й доходу є однією з ключових концепцій у фінансовій і виробничій діяльності суб'єктів ринкових відносин.

Під **ризиком** прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати підприємцем частини своїх ресурсів, ймовірність недоотримання доходів, появи додаткових витрат у результаті проведення визначеної фінансової і виробничої стратегії. Сутність ризику полягає в можливості відхилення отриманого результату від запланованого. До того ж правомірно говорити про ризик упущеної можливої вигоди, тобто ризику непрямого (побічного) фінансового збитку (неотриманий прибуток) у результаті того, що який-небудь захід не було проведено чи була зупинена господарська діяльність. Якщо дивитися на проблему більш формально, то мова йде не тільки про ризик втрат, а й про ризик вигоди (отримання додаткового прибутку). Як відхилення від планованого результату він може мати й позитивну сторону.

Отже, **ризик як елемент господарського рішення** може бути визначений у такий спосіб – це ситуативна характеристика діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, у тому числі банку, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі (або сприятливі) наслідки у випадку неуспіху (або успіху).

Прийняття ризиків – основа банківської справи. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані та знаходяться в межах їхніх фінансових можливостей і компетенцій.

Провідним принципом у роботі банків є прагнення до отримання якомога більшого прибутку. Воно обмежується можливістю понести збитки.

Інакше кажучи, ризик – це вартісне вираження ймовірної події, що веде до втрат. Чим більше ризиків, тим більше шансів отримати прибуток. Ризик утворюється у результаті відхилень дійсних даних від оцінювання сьогоденного стану і майбутнього розвитку. Ці відхилення можуть бути як позитивними, так і негативними. У першому випадку мова йде про шанси отримати прибутки, у другому – про ризик мати збитки. Зв'язок між прибутковістю операцій банку і його ризиком (у спрощеному варіанті) може бути виражений прямолінійною залежністю.

Рівень ризику збільшується, якщо:

проблеми виникають раптово;

визначено нові завдання, які не відповідають минулому досвіду банку;

керівництво не в змозі прийняти необхідні й термінові міри, що може призвести до фінансового збитку (погіршення можливостей отримання необхідного і/чи додаткового прибутку);

наявний порядок діяльності банку або недосконалість законодавства заважає прийняттю певних оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Наслідки неправильних оцінок ризиків або відсутність можливості протиставити дієві заходи можуть бути дуже неприємними.

Існують загальні **причини виникнення банківських ризиків** і тенденції зміни їхнього рівня. Разом з тим, аналізуючи ризики українських банків на сучасному етапі, важливо враховувати:

кризовий стан економіки перехідного періоду, що виражається не тільки падінням виробництва, фінансовою нестійкістю багатьох організацій, а й знищенням ряду господарських зв'язків;

нестійкість політичного становища;

відсутність або недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою і реально наявною ситуацією;

інфляцію та інше.

В усіх випадках ризик має бути визначений і обчислений. Аналіз і оцінювання ризику повною мірою засновані на систематичному статистичному методі визначення ймовірності того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Звичайно, ця ймовірність виражається у відсотках. Відповідна робота може вестися, якщо вироблено критерії ризику, які дозволяють ранжувати альтернативні події залежно від ступеня ризику. Однак вихідним пунктом роботи є попередній статистичний аналіз конкретної ситуації.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Характеристика кількісних (квантифікованих) та якісних (неквантифікованих) ризиків банку.
2. Відмінності фінансових та функціональних ризиків банку.
3. Особливості системних і несистемних ризиків.
4. Складові портфельного ризику.
5. Приклади класифікаційних взаємозв'язків банківських ризиків.
6. Система ризиків впливу на фінансові результати діяльності банку.
7. Особливості управління банківськими ризиками в банках України.
8. Особливості побудови стратегій управління банківськими ризиками.

Рекомендована література

У процесі самостійного вивчення матеріалу потрібно звернути увагу на викладення матеріалу в джерелах [2; 4 – 6]. Також необхідно скористатися додатковою літературою [10; 11; 15].

Завдання для перевірки знань

Тести

1. Оцінити ступінь ризику можна шляхом розрахунку:

- а) можливого збитку;
- б) можливого прибутку;
- в) коливання можливого результату;
- г) імовірності отримання бажаного прибутку.

2. Найменший ступінь фінансового ризику має варіант вкладення капіталу з коефіцієнтом варіації, що дорівнює:

- а) 10 %;
- б) 15 %;
- в) 20 %;
- г) 25 %.

3. Відносна оцінка ризику – це:

- а) математичне очікування настання результату;
- б) варіація результату;
- в) коефіцієнт варіації.

4. У якому методі використовується лінія Лоренца як крива ризику:

- а) аналітичному;

- б) статистичному;
- в) методі аналогів?

5. Прибутковість фінансового активу і ризик, що асоціюється з цим активом...

- а) пов'язані прямою залежністю;
- б) пов'язані зворотною залежністю;
- в) ніяк не пов'язані.

6. Бета-коефіцієнт (β)...

- а) є мірою ринкового ризику акції, що показує мінливість прибутковості акцій щодо прибутковості на ринку в середньому портфеля;
- б) завжди означає середній ступінь ризику певного цінного папера;
- в) є середньозваженим показником прибутковості.

7. Аспект, пов'язаний із виявленням впливу рішень, які ухвалюються в умовах невизначеності та конфліктності, на інтереси банку, притаманний:

- а) якісному аналізу;
- б) кількісному аналізу;
- в) усі відповіді правильні.

8. Якісний аналіз дає можливість:

- а) визначити фактори й зони ризику;
- б) розрахувати ступінь окремих ризиків і ризику певного виду діяльності загалом;
- в) визначити ймовірність появи випадку втрат (імовірність реалізації ризику);
- г) ідентифікувати можливі ризики.

9. Розсіювання значення випадкового параметра від його середнього значення, що прогнозується, характеризується:

- а) математичним сподіванням;
- б) дисперсією;
- в) середньоквадратичним відхиленням;
- г) коефіцієнтом варіації.

10. Кількісна оцінка ризиків – це:

- а) визначення сукупного ризику і коефіцієнта ризику;
- б) визначення можливого виду ризику і факторів, що впливають на рівень ризику;
- в) аналіз окремих операцій і факторів за обраним рівнем ризику;
- г) оцінка ймовірності виникнення тієї або іншої події.

Практичні завдання

Завдання 1

Визначте ступінь ризикованості кредитного портфеля банку, який має такий вигляд (табл. 2), на підставі таких показників: семіваріації, семіквадратичного відхилення та коефіцієнта асиметрії.

Таблиця 2

Дані для вирішення завдання

Показник	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
S_i	100	350	800	650	200	900	750	150	400	500
$p_i(c)$	0,2	0,3	0,1	0,5	0,4	0,6	0,05	0,3	0,15	0,25

Завдання 2

Підприємство "Експерт" впроваджує новий вид товару. Під час маркетингових досліджень було звернено увагу на можливі збитки в результаті необґрунтованого аналізу ринку збуту товару. Очікувані збитки наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Дані для вирішення завдання

Показник	1	2	3
S_i	600	800	-500
$p_i(c)$	0,2	0,4	0,4

Визначте можливу (сподівану) величину ризику, тобто збитків.

Завдання 3

Торговельна фірма отримує вироби від трьох постачальників. Як показують спостереження, перший постачальник дає 1 % браку, другий – 2 %, третій – 3 %.

Визначте частку продукції від кожного постачальника і з рівняння ризиків торговельної фірми щодо кожного з них визначте загальний ризик торговельної фірми.

Оскільки вся інформація має ймовірнісний характер, то ризик визначаємо також як імовірність деякої події (реалізація бракованого виробу).

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність поняття "якісний аналіз ризику" в банківській діяльності.
2. Надайте визначення терміна "ризик" у банківській справі.
3. Назвіть внутрішні та зовнішні фактори банківських ризиків. Охарактеризуйте їх.
4. Перелічіть ознаки, що є основою типології банківського кредитного ризику.
5. Надайте характеристику банківському кредитному ризику залежно від таких критеріїв: рівень здійснення аналізу ризику та типу позичальника.

Тема 3. Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банку

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Організаційні засади побудови системи ризик-менеджменту в банку.
2. Функції та завдання спостережної ради банку в системі ризик-менеджменту.
3. Функції та завдання правління банку щодо управління ризиками.

Питання для обговорення:

1. Обов'язкові нормативи НБУ, спрямовані на обмеження банківських ризиків.
2. Завдання Спостережної ради і Правління банку в процесі розроблення та запровадження комплексної системи управління ризиками.
3. Способи взаємодії виконавчих органів ризик-менеджменту з керівництвом банку.
4. Принципи корпоративного управління та можливості їхнього впровадження у банках.
5. Організаційна структура системи ризик-менеджменту банку.
6. Вимоги до внутрішньобанківських нормативних актів з управління банківськими ризиками.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Банківський менеджмент містить усю сукупність управлінських рішень щодо питань функціонування комерційного банку.

Серед методів управління банківськими ризиками фінансові пропорції безпосередньо враховуватимуться під час лімітування та диверсифікації.

Сутність лімітування полягає у визначенні граничних меж фінансових показників, які переважно встановлюються у відносному вигляді. Диверсифікація використовується для визначення нормативних пропорцій, відповідно до яких відбувається розподіл певних фінансових показників за встановленою ознакою: кредитів за секторами економіки; депозитів за їхньою строковістю тощо.

Таким чином, будь-які методи банківського ризик-менеджменту та більшість методів інших складових банківського менеджменту можна розглядати з точки зору їхнього впливу на фінансові пропорції банку (визначені регулятором, менеджментом банку або іншими суб'єктами) для досягнення їхніх значень, що відповідають цільовим (нормативним) показникам. У кінцевому підсумку дотримання розглянутих раніше пропорцій зводиться до забезпечення балансу між залученням та розміщенням фінансових ресурсів банку в аспекті основних їхніх параметрів: обсяги, строковість, вартість і валюта. Недотримання цього балансу призведе до виникнення ризиків ліквідності, відсоткового та валютного, відповідно. Неврахування фінансових пропорцій клієнтів банку під час здійснення кредитних операцій спричинить настання кредитного ризику.

Отже, існує пряма залежність між двома характеристиками рівноваги банку: дотриманням відповідних фінансових пропорцій (збалансованість) та стабільністю функціонування (стійкість). Ця теза також поширюється на банківську систему, якщо розглядати її як сукупність банків. Підтвердити зв'язок між збалансованістю та стабільністю банку можна на основі вивчення в межах певного підрозділу, які виконують функції вимірювання відхилень величини, що регулюється (ризик), від бажаних значень та здійснюють управлінські дії шляхом визначених банком певних способів і прийомів з метою відновлення заданого стану об'єкта управління. Суб'єктами ризик-менеджменту в банку є правління, спостережна рада, комітети та майже всі структурні підрозділи банку.

Основну мету ризик-менеджменту в банку можна сформулювати як сприяння підвищенню вартості власного капіталу банку з одночасним забезпеченням досягнення мети його клієнтів і контрагентів, керівників, працівників, органів банківського нагляду, міжнародних рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів.

Відповідно до поставленої мети можна виокремити основні завдання, покладені на ризик-менеджмент: проведення кількісного та якісного оцінювання ризиків, на які наражається банк, на основі визначених показників; розроблення методик оцінювання та аналізу ризиків; ідентифікація і моніторинг порушення лімітів; аналіз можливих сценаріїв; загальний опис ризикових позицій банку; надання рекомендацій іншим підрозділам банку щодо тактики роботи з виявленими ризиками.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Розподіл функцій, обов'язків та повноважень з ризик-менеджменту між структурними підрозділами і персоналом банку.
2. Завдання фронт-офісу, мідл-офісу та бек-офісу банку щодо управління ризиками.
3. Характеристика методів ідентифікації банківських ризиків.
4. Об'єктивні та суб'єктивні методи ідентифікації банківських ризиків.
5. Особливості процедури діагностування наявних загроз банку.
6. Характеристика контрольних списків банківських ризиків.

Рекомендована література

У процесі самостійного вивчення цієї теми слід звернути увагу на матеріал підручників [2; 4; 6]. Також слід використати додаткову літературу [9; 10; 12].

Після роботи з основною та додатковою літературою, конспектом лекцій та словником потрібно вирішити такі завдання.

Завдання для перевірки знань

Тести

- 1. Статистичний метод оцінювання ризику не містить:**
  - а) метод статистичних іспитів;
  - б) побудову графіка Лоренца;
  - в) середньоквадратичне відхилення і коефіцієнт варіації;
  - г) аналіз доцільності затрат;
  - д) аналіз чутливості моделі;
  - е) розрахунок коефіцієнта конкордації.
- 2. Найбільш розповсюдженим способом зниження фінансового ризику є:**
  - а) диверсифікація;

- б) страхування;
- в) лімітування;
- г) придбання додаткової інформації щодо вибору і результатів.

3. Загальний ризик портфеля в процесі його диверсифікації...

- а) може бути елімінованим;
- б) може бути частково елімінованим і меншим, ніж систематичний ризик;
- в) не може бути меншим, ніж систематичний ризик.

4. Якщо суб'єкт ринку відмовляється від хеджування, то...

- а) він несе великі попередні витрати;
- б) він визнає ризик;
- в) він приймає на себе ризик.

5. Функціями керованої підсистеми ризик-менеджменту є:

- а) розроблення на перспективу змін стану банку;
- б) регулювання (вплив на об'єкт управління, за допомогою якого досягається ситуація стійкості цього об'єкта в разі виникнення відхилень від заданих параметрів);
- в) організація вирішення питань, пов'язаних із ризиком;
- г) організація робіт зі зниження ступеня ризику, процесу страхування ризику.

6. Створення спеціальних резервних фондів (фондів самострахування або фондів ризику) є методом:

- а) уникнення ризику;
- б) компенсації ризику;
- в) збереження ризику;
- г) передачі ризику.

7. Компенсація ризику можлива за допомогою таких методів, як:

- а) залучення зовнішніх джерел;
- б) передача ризику укладенням біржових угод;
- в) стратегічне планування діяльності;
- г) усі відповіді помилкові.

8. Основний спосіб передачі ризику полягає у:

- а) страхуванні;
- б) укладенні угод;
- в) хеджуванні.

9. Прийняття ризику є доцільним за умови:

- а) низької ймовірності втрат і високого рівня збитків;

- б) великої ймовірності втрат і низького рівня збитків;
- в) низької ймовірності втрат і низького рівня збитків;
- г) усі відповіді помилкові.

Практичні завдання

Завдання 1

Кредитний портфель банку має вигляд (табл. 4).

Таблиця 4

Дані для вирішення завдання

Показник	1	2	3	4	5
S_i	100	350	800	650	200
$p_i(c)$	0,2	0,3	0,1	0,5	0,4

До банку звернувся позичальник із клопотанням про надання йому позики в сумі 500 тис. грн строком на 6 місяців. У результаті проведеного аналізу кредитоспроможності позичальника було встановлено: сукупний кредитний ризик щодо потенційної кредитної угоди $p_i = 0,5$; середньозважена ймовірність повної або часткової втрати позичених коштів $P_{CP} = 0,3$; середній термін затримки повернення кредиту (T_{CP}) = 2 місяці. Визначте відсоткову ставку за кредитною угодою з урахуванням ризику, якщо вільна від ризику ставка відсотка, що прогнозується на ринку банківських кредитів у період затримки повернення кредиту, – 90 %.

Завдання 2

Підприємство прагне оновити певну частку основного капіталу. Для цього клієнт звертається в банк за кредитом, сума якого становить A умовних одиниць. Банк отримав такі дані для величини IRR на основі вибірки, обсяг якої $n = 200$: $M_B = 60\%$, $\sigma_B = 7\%$, $SSV_B = 5\%$, $M_O = 56\%$, $\sigma_{MO} = 9\%$, $SSV_{MO} = 4\%$, $m = 96$, $k = 101$.

У результаті застосування розпливчастого методу аналізу ієрархій отримано такі коефіцієнти: $k_1 = 0,4$; $k_2 = 0,3$; $k_3 = 0,1$; $k_4 = 0,2$.

Ставка відсотка за кредит – 40 %, $\gamma = 0,95$.

Зробіть обґрунтовані висновки.

Методичні рекомендації

Показник середньозваженого портфельного кредитного ризику ΔL обчислюється за формулою:

$$\Delta L = L1 + L0, \quad (7)$$

де $L0$ – середньозважений портфельний кредитний ризик без урахування цієї кредитної угоди;

$L1$ – середньозважений портфельний кредитний ризик з урахуванням цієї кредитної угоди.

Відсоткова ставка за кредитною угодою з урахуванням ризику RL обчислюється за формулою:

$$RL = r + (1 + \Delta L) \times \left(\frac{P_{cp}}{1 - P_{cp}} \times (1 + r) + \frac{(r_{max} - r) \times T_{cp}}{T_o + T_{cp}} \right). \quad (8)$$

де r – вільна від ризику ставка відсотка;

P_{cp} – середньозважена ймовірність повної або часткової втрати позичених коштів;

T_{cp} – середній термін затримки повернення кредиту;

T_o – загальний термін надання позики;

r_{max} – максимальна відсоткова ставка, що прогнозується на ринку банківських кредитів у період затримки повернення кредиту.

Контрольні запитання

1. У чому полягає відмінність між вербальною, якісною та кількісною оцінками банківських ризиків?

2. Класифікація методів управління банківськими ризиками.

3. Якими способами банк може уникнути ризиків?

4. Які існують методи зниження банківських ризиків?

5. Охарактеризуйте методи самостійного протистояння банківським ризикам.

6. Назвіть переваги та недоліки способів передачі (продажу) банківських ризиків.

7. Які існують способи обмеження банківських ризиків?

Тема 4. Виявлення та ідентифікація банківських ризиків

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Кількісні показники оцінювання банківських ризиків.
2. Математичні методи оцінювання ризиків.
3. Оцінювання складових факторів ризику валютного портфеля банку.

Питання для обговорення:

1. Порівняльна характеристика традиційної та сучасної портфельних теорій.
2. Сутність фундаментального аналізу.
3. Характеристика змісту та прийомів технічного аналізу.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

На сьогодні найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику є:

- статистичний;
- аналіз доцільності витрат;
- метод експертних оцінок;
- аналітичний;
- використання аналогів.

Статистичний метод. Статистичний метод із визначення ризику використовується для обчислення очікуваної тривалості кожної роботи і проекту загалом. Статистичний метод широко застосовується в тих випадках, коли під час проведення кількісного аналізу фірма має у своєму розпорядженні значний обсяг аналітико-статистичної інформації з необхідних елементів аналізованої системи.

Сутність цього методу полягає в тому, що для розрахунку ймовірностей виникнення збитків аналізуються всі статистичні дані, що стосуються результативності здійснення фірмою розглянутих операцій.

Аналіз доцільності витрат. Сутність методу аналізу доцільності витрат ґрунтується на тому, що в процесі банківської діяльності витрати з кожного конкретного напрямку, а також із окремих елементів мають неоднаковий ступінь ризику. Визначення ступеня ризику шляхом аналізу доцільності витрат орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику.

Такий підхід раціональний тим, що дає можливість виявити "вузькі" місця в діяльності банку з погляду ризикованості, а потім розробити шляхи їхньої ліквідації.

Перевитрата витрат може бути викликана одним із чотирьох основних факторів або їхньою комбінацією:

- первісною недооцінкою вартості;
- зміною меж проектування;
- різницею у продуктивності;
- збільшенням первісної вартості.

Ці основні фактори можуть бути деталізовані. На основі типового переліку можна скласти докладний контрольний перелік для конкретного проекту чи його елементів.

Метод експертних оцінок. Метод визначення ступеня ризику шляхом експертних оцінок має більш суб'єктивний характер (порівняно з іншими методами). Ця суб'єктивність є наслідком того, що група експертів, яка займається аналізом ризику, висловлює власні суб'єктивні судження як про минулу ситуацію, так і про перспективи її розвитку.

Найчастіше цей метод застосовується за недостатньої кількості інформації або під час визначення ступеня ризику такого напряму діяльності, що не має аналогів.

В узагальненому вигляді сутність цього методу полягає в тому, що підприємство виділяє певну групу ризиків і розглядає, яким чином вони впливають на його діяльність. Цей розгляд зводиться до подачі бальних оцінок за ймовірність виникнення того чи іншого виду ризику, а також ступеня його впливу на діяльність банку.

Аналітичний метод. Аналіз економічної літератури, присвячений проблемам оцінювання ступеня ризику за допомогою використання аналітичного методу, показав, що його варто звести до декількох взаємозалежних етапів.

На першому етапі здійснюють підготовку до аналітичного оброблення інформації, що містить:

- визначення ключового параметра, щодо якого проводиться оцінювання конкретного напряму діяльності суб'єкта;

- добір факторів, що впливають на діяльність організації, а отже, і на ключовий параметр;

- розрахунок значень ключового параметра на всіх етапах конкретного процесу;

сформовані в такий спосіб послідовності витрат і надходжень дають можливість визначити не тільки загальну економічну ефективність досліджуваного напрямку діяльності, а й виявити її значення на кожній зі стадій.

На другому етапі будують діаграми залежності обраних сумарних показників від величини вихідних параметрів. Зіставляючи між собою отримані діаграми, можна виділити ті основні показники, що найбільше впливають на цей вид (чи групу видів) банківської діяльності.

На третьому етапі визначають критичні значення ключових параметрів. Найпростіше може бути розрахована критична точка чи точка беззбитковості, що показує мінімально припустимий обсяг послуг для покриття витрат банку.

На четвертому етапі аналізують (на підставі отриманих критичних значень ключових параметрів і факторів), чи впливають на них можливі шляхи підвищення ефективності й стабільності роботи банку, а отже, і шляхи зниження ступеня ризику, що визначають одним із попередніх методів.

Метод використання аналогів. У ході аналізу ризику нового проекту дуже корисними можуть виявитися дані про наслідки впливу несприятливих факторів ризику на інші проекти.

Сутність методу використання аналогів полягає в тому, що під час аналізу ступеня ризику визначеного напрямку діяльності суб'єкта доцільно використовувати дані про розвиток таких самих аналогічних напрямів у минулому. Аналіз минулих факторів ризику здійснюється на підставі інформації, отриманої з різних джерел. Отримані в такий спосіб дані обробляють з метою виявлення залежностей між планованими результатами діяльності й обліком потенційних ризиків.

Доцільність використання цього методу полягає в тому, що, якщо необхідно виявити ступінь ризику з будь-якого інноваційного напрямку діяльності банку, коли відсутня суворі база для порівняння, краще знати минулий досвід, навіть якщо він не відповідає сучасним умовам.

У процесі використання методу аналогів слід дотримуватися певної обережності. Навіть у правильних випадках невдалого завершення проектів дуже важко створити передумови для майбутнього аналізу, тобто підготувати вичерпний і реалістичний набір можливих сценаріїв зривів проектів. Справа в тому, що для більшості негативних наслідків характерні певні особливості.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Основні положення портфельної теорії Г. Марковіца.
2. Основні положення моделі В. Шарпа.
3. Основні положення моделі Блека – Шоулза.
4. Моделі ідентифікації ризиків у сучасних банках України.
5. Порівняння систем ідентифікації ризиків на прикладі конкретних банків.

Рекомендована література

У процесі самостійного вивчення цієї теми слід звернути увагу на матеріал підручників [2; 4; 6]. Також слід використати додаткову літературу [10; 12 – 15].

Після роботи з основною та додатковою літературою, конспектом лекцій та словником, потрібно вирішити такі завдання.

Завдання для перевірки знань

Тести

1. До заходів впливу на ступінь ризику, що передують несприятливій події, плануються та здійснюються завчасно, належать:

- а) страхування;
- б) самострахування;
- в) диверсифікація.

2. За умов катастрофічних збитків і низької ймовірності виникнення втрат доцільним є такий напрям зниження ризиків, як:

- а) створення резерву;
- б) зовнішнє страхування;
- в) прийняття ризику;
- г) розподіл ризику.

3. До напрямів, спрямованих на збереження рівня ризику, належать:

- а) відмова від будь-яких дій, спрямованих на компенсацію збитку (без фінансування);
- б) створення спеціальних резервних фондів (фондів самострахування або фондів ризику);
- в) лімітування;
- г) усі відповіді правильні.

4. Фінансові ризики відносяться до:

- а) чистих ризиків;
- б) спекулятивних ризиків;
- в) комерційних ризиків.

5. Ризик ліквідності – це:

- а) ризик неправильного вибору певного цінного папера порівняно з іншими цінними паперами під час формування портфеля;
- б) ризик утрат, що може мати банк у результаті зміни відсоткових ставок "за ризик";
- в) ризик, пов'язаний із можливістю втрат від реалізації цінних паперів у результаті зміни оцінювання їхньої якості.

6. Серед портфельних ризиків виділяють ризик:

- а) кредитний;
- б) ліквідності;
- в) зміни відсоткових ставок;
- г) інфляційний.

7. Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши неприйнятних втрат, – це:

- а) ризик зміни відсоткової ставки;
- б) валютний ризик;
- в) ризик ліквідності.

8. Наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання, – це:

- а) кредитний ризик;
- б) валютний ризик;
- в) ризик зміни вартості цінних паперів.

9. Основними елементами управління кредитним ризиком є:

- а) лімітування та нормування обсягів кредитних вкладень і формування ефективної цінової політики;
- б) формування страхових резервів за кредитними ризиками та диверсифікація кредитних вкладень;
- в) усе раніше зазначене.

10. Ризик країни:

а) це політичні та економічні події в конкретній країні, які можуть призвести до втрат під час зовнішньоторговельних операцій;

б) пов'язаний із втратами, які можуть виникати через недостатню фінансову надійність, неналежну організацію управління банком;

в) це загроза втрат у результаті зміни курсів валют під час виконання контракту.

Практичні завдання

Завдання 1

Обчисліть ступінь ризику двох акцій А і Б. Для кожної з них можлива величина норми прибутку залежить від стану економіки. Експерти очікують п'ять можливих станів економіки та оцінюють імовірності їхнього настання. Вихідні дані наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Дані для вирішення завдання

Очікуваний стан економічного середовища	Імовірність	Норма прибутку акції, %	
		А	В
Значне піднесення	0,1	20	10
Незначне піднесення	0,3	10	5
Стабільність	0,2	2	2
Незначне погіршення	0,3	-2	1
Суттєве погіршення	0,1	-10	-5

Обчисліть ступінь ризику кожної акції і визначте найбільшою та найменшою мірою ризикові акції.

Завдання 2

Підприємець А заощадив 50 тис. грн, позичив ще 200 тис. грн під 10 % річних та придбав акції компанії Х, сподіваючись, що їхній курс підвищиться на 20 %. Підприємець Б вклав власні 250 тис. грн у такі ж акції. Насправді курс акцій компанії Х знизився на 40 %.

Визначте доходи, втрати, фінансові результати інвесторів та ступінь їхнього ризику.

Методичні рекомендації

Математичне сподівання випадкової величини (найімовірніше очікуване значення норми прибутку) обчислюється за формулою:

$$M(X) = \sum p_i X_i, \quad (9)$$

де p_i – імовірність настання i -ї події (настання i -го варіанта економічного середовища);

X_i – значення i -го варіанта випадкової події (норми прибутку акції).

Перед визначенням ступеня ризику необхідно обчислити дисперсію випадкової величини (норми прибутку акції) за формулою:

$$A = \sum \delta (\ddot{O} - I(\ddot{O}))^2, \quad (10)$$

де δ – імовірність;

$\ddot{O}$ – норма прибутку акції, %;

$I(\ddot{O})$ – найімовірніше очікуване значення норми прибутку, %.

Контрольні запитання

1. Які статистичні показники ризикованості вам відомі?
2. У чому полягає сутність "альфа"-, "бета"- і "гама"-коефіцієнтів?
3. Як впливає коефіцієнт кореляції на коефіцієнт детермінації?
4. Основні положення портфельної теорії Г. Марковіца.
5. У чому полягає економічний зміст поняття "безризикова ставка"?
6. Зв'язок між якими показниками описує модель В. Шарпа?
7. Назвіть відомі вам багатофакторні моделі.

Тема 5. Методи управління банківськими ризиками

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Методи уникнення банківських ризиків.
2. Методи зниження банківських ризиків.
3. Методи самостійного протистояння банківським ризикам.
4. Методи передання банківських ризиків.

Питання для обговорення:

1. Характеристика комплексного методу аналізу і контролю GAP.
2. Характеристика комплексного методу аналізу і контролю дюрацій.

3. Особливості застосування методу нейтралізації вимог і зобов'язань.
4. Особливості застосування методу хеджування відсоткового ризику.
5. Особливості застосування методу ефективної межі.
6. Оптимізація структури портфеля методами математичного програмування.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

У зарубіжних банках для оцінювання кредитоспроможності позичальника широке застосування знайшли такі методики, як "PARSER", "CAMPART" і "CAMELS". Сутність кожної з них полягає в такому: у методиці "**PARSER**" (Person, Amount, Repayment, Security, Expediency, Remuneration) рейтинг визначають на основі таких показників позичальника, як:

інформації про персону потенційного позичальника, його репутації, кредитної історії – (P);

обґрунтуванні суми цього кредиту – (A);

можливості погашення – (R);

оцінки забезпечення – (S);

доцільності кредиту – (E);

винагороди банку відсоткової ставки за ризик надання кредиту – (R).

У методиці "**CAMPARI**" (Character, Ability, Means, Purpose, Amount, Repayment, Insurance) для визначення рейтингу, на відміну від попередньої, поряд із зазначеними використовують і інші показники:

репутація позичальника – (C);

оцінка бізнесу позичальника – (A);

аналіз необхідності звернення за позикою – (M);

мета кредиту – (P);

обґрунтування мети кредиту – (A);

можливість погашення – (R);

спосіб страхування кредитного ризику – (I).

У методиці "**CAMELS**" (Capital, Asset, Management, Efficiency, Liquidity, Sensitivity) основний акцент робиться на аналіз фінансової діяльності позичальника, а тому і показниками для визначення рейтингу є:

оцінка власного капіталу позичальника – (C);

оцінка активів позичальника – (A);

оцінка якості управління – (M);

ефективність фінансово-господарської діяльності позичальника, прибутковість – (E);

оцінка ліквідності – (L);

оцінка сприйнятливості до ризику – (S).

Поряд із зазначеними методиками, в банках США широке практичне застосування отримало так зване "**правило шести сі**": Character, Capacity to pay, Cash, Collateral, Conditions, Control. В основу цього правила під час визначення рейтингу позичальника покладено такі показники:

характер позичальника (репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання погашати борг) – (1C);

фінансові можливості (аналіз доходів і витрат позичальника, а також прогноз перспектив зміни їх у майбутньому) – (2C);

грошові кошти (наявність у позичальника джерел коштів для погашення боргу) – (3C);

забезпечення позики – (4C);

загальні економічні умови (діловий клімат у країні та його вплив на фінансовий стан і банку, і позичальника) – (5C);

контроль (аналіз звітності позичальника, інформації від третіх осіб, зі ЗМІ тощо) – (6C). Крім "правила шести сі" для оцінювання кредитоспроможності позичальника багато банків США використовують і такі групи показників його фінансового стану, як: ліквідність активів, оборотність капіталу, залучення коштів, прибутковість.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Особливості та оцінювання кредитного ризику.
2. Особливості та оцінювання операційних ризиків.
3. Особливості та оцінювання правових ризиків.
4. Особливості та оцінювання ризику репутації.
5. Особливості та оцінювання ризику незбалансованої ліквідності.
6. Особливості та оцінювання ринкового ризику.

Рекомендована література

У процесі самостійного вивчення цієї теми слід звернути увагу на матеріал підручників [1; 6; 8]. Також слід використати додаткову літературу [13; 15]. Після роботи з основною та додатковою літературою, конспектом лекцій та словником, потрібно вирішити такі завдання.

Завдання для перевірки знань

Тести

1. Які фактори слід урахувувати у процесі виявлення ризиків:

- а) зміни внутрішніх і зовнішніх умов діяльності банку;
- б) нові продукти, послуги, процеси, що виникають у банку;
- в) плани на майбутнє;
- г) всі відповіді правильні?

2. Фактори цільової невизначеності мають об'єктивний чи суб'єктивний характер:

- а) мають об'єктивний характер і виникають унаслідок недостатньої вивченості зовнішнього та внутрішнього середовища;
- б) є суб'єктивними і пов'язані з тим, що менеджерам банку невідомі факти цілеспрямованої протидії, наприклад, з боку конкурентів;
- в) мають суб'єктивний характер, але в цьому випадку суб'єктивізм породжується керівниками банку в зв'язку з нечітким уявленням про мету діяльності банківської установи шляхів її досягнення;
- г) усі відповіді правильні?

3. Із урахуванням природи та причин факторів ризику, в яких умовах доцільно виокремити способи вибору варіантів рішення:

- а) в умовах визначеності, коли фактори ризику визначені;
- б) в умовах часткової визначеності, якщо фактори ризику мають випадкову природу;
- в) в умовах невизначеності;
- г) усі відповіді правильні?

4. Під час побудови системи факторів ризиків, які ознаки варто враховувати:

- а) масштаб прояву факторів ризику;
- б) рівень агрегування (об'єднання) видів банківської діяльності чи банківських операцій, які супроводжуються тими самими ризиками;
- в) однозначність наслідків настання ризикової події;
- г) сферу та причини виникнення факторів ризику;
- д) усі відповіді правильні?

5. Після виявлення всіх важливих ризиків, що супроводжують ту чи іншу діяльність, їх слід:

- а) ідентифікувати;
- б) хеджувати;

- в) агрегувати;
- г) усі відповіді правильні.

6. Завершенням етапу ідентифікації є віднесення ризиків до:

- а) відомих;
- б) передбачуваних;
- в) непередбачуваних;
- г) усі відповіді правильні.

7. Управління ризиками – це:

- а) процес виявлення (ідентифікації), вимірювання (оцінювання), зниження, контролю та моніторингу ризикових позицій;
- б) об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору;
- в) імовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що в підсумку призведе до небажаних наслідків;
- г) усі відповіді правильні.

8. Невизначеність середовища:

- а) наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) чи органами нагляду;
- б) імовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що в підсумку призведе до небажаних наслідків;
- в) спричиняє виникнення ризикової ситуації, яка може завершитися як з позитивними для суб'єкта діяльності результатами, так і мати небажані наслідки, що набувають форми збитків, зростання витрат, недоотримання прибутків, втрати власного капіталу;
- г) усі відповіді правильні.

9. Ризик – це:

- а) ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що в підсумку призведе до небажаних наслідків;
- б) об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору;
- в) процес виявлення (ідентифікації), вимірювання (оцінювання), зниження, контролю та моніторингу ризикових позицій;
- г) усі відповіді правильні.

10. Фактори ризику – це:

а) виявлення (ідентифікації), вимірювання (оцінювання), зниження, контролю та моніторингу ризикових позицій;

б) умови та обставини, які призводять до негативних наслідків і небажаних подій;

в) об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору;

г) усі відповіді правильні.

Практичні завдання

Завдання 1

Проаналізуйте рівень відсоткового ризику банку за даними табл. 6. Граничний рівень відсоткового ризику встановлено на рівні 5 %. Визначте, як зміниться розмір прибутку банку, якщо відсоткові ставки протягом трьох місяців знизяться на два пункти.

Таблиця 6

Дані для вирішення завдання

Показник	До 31 дня	31 – 92 дні	92 – 365 днів	Від 365 днів	Усього
Вимоги, чутливі до зміни відсоткової ставки	37	237	399	220	914
Зобов'язання, чутливі до зміни відсоткової ставки	49	285	264	163	858
Величина GAP	-12	-48	135	57	56
Коефіцієнт GAP	0,755	0,831	1,511	1,349	1,065
Кумулятивний GAP	-12	-60	-39	22	144

Завдання 2

Банк ПАТ "АБВ" здійснює оплату за своїми зобов'язаннями в іноземній валюті, через 90 днів йому знадобиться 1 000 000 євро для повернення депозиту вкладнику. На 01.01.2015 р. спот-курс EUR / USD склав 1,2000. Згідно з прогнозом аналітиків очікується підвищення курсу до 1,3000. Які дії необхідно зробити керівництву банку, щоб уникнути збитку?

Завдання 3

Банк видав кредит у розмірі 120 тис. грн під заставу автотранспорту в розмірі 100 тис. грн. Банком кредит класифікований як "під контролем". Яку суму необхідно зарезервувати банку, щоб уникнути кредитного ризику?

Контрольні запитання

1. Які методи прогнозування динаміки валютних курсів може використати банк?
2. Які методи прогнозування відсоткових ставок існують?
3. У чому полягає сутність VaR-методології?
4. Охарактеризуйте зв'язок між дюрацією та банківськими ризиками.
5. У чому полягає сутність імунізації портфеля банку?
6. Охарактеризуйте методи управління банківською ліквідністю.
7. Які є способи оцінювання потреби у ліквідних коштах?
8. Як ризик ліквідності пов'язаний з іншими ризиками? Наведіть приклади.

Змістовий модуль 2

Зміст і характеристика механізму управління банківськими ризиками

Тема 6. Управління інвестиційними ризиками в банку

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Традиційна портфельна теорія.
2. Нетрадиційна (сучасна) портфельна теорія.
3. Ризики інвестиційного портфеля і диверсифікація.
4. Аналіз ефективності управління інвестиційним портфелем банку.

Питання для обговорення:

1. Етапи розвитку теорії інвестицій.
2. Розвиток наукової думки в сфері управління інвестиціями.
3. Механізми та особливості хеджування.
4. Розвиток ринку цінних паперів України на сучасному етапі.
5. Постулати сучасної теорії портфельних інвестицій.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Інвестиційний ризик – це один із різновидів економічних ризиків, тож під час його узагальнення та розкриття варто виходити із загальної концепції визначення категорії "ризик". Такий підхід у ході визначення окремих різновидів ризиків банківської діяльності є досить розповсюдженим у дослідженнях різних науковців, бо відображає застосування загальнонаукової концепції з розкриття предмета аналізу відповідно до руху від загального до часткового.

Сутнісне розуміння поняття "інвестиційний ризик банку" визначається відповідно до спрямованої дії загального визначення категорії "ризик", де в конкретному випадку така спрямованість розкривається з погляду інвестиційної діяльності банку. Тобто в цьому контексті доречно говорити про інвестиційний ризик банківської діяльності як ризик, що виникає внаслідок здійснення окремих напрямів діяльності банку. Відтак надалі терміни "інвестиційний ризик банку" та "інвестиційний ризик банківської діяльності" будуть використовуватися як синоніми.

У ході визначення інвестиційного ризику також необхідно брати до уваги суб'єкт господарської діяльності, щодо якого такий ризик розглядається. До того ж таке врахування, переважно, відбувається під час формування самого поняття, зокрема, у цьому випадку – це інвестиційний ризик банку. Ґрунтовність же такого зауваження пов'язана з тим, що, наприклад, інвестиційний ризик банку та виробничого підприємства хоча і має певні схожі риси, однак суттєво відрізняється один від одного внаслідок різної функціональної спрямованості ведення загальної діяльності як банку, так і виробничого підприємства. Тобто в цьому випадку мова йде не про окремі різновиди діяльності конкретного суб'єкта господарювання, а про загальну спрямованість діяльності певного економічного агента, інвестиційний ризик якого і розглядається. Інакше кажучи, під час розгляду інвестиційного ризику слід враховувати багатозначність відповідної інвестиційної діяльності того суб'єкта господарювання, який безпосередньо вивчається.

До інструментарію управління інвестиційним ризиком банку, що визначається з погляду формування зовнішніх керівних впливів, слід, насамперед, віднести законодавчу та нормативну базу щодо здійснення банківської діяльності загалом та проведення інвестиційної діяльності зокрема, а також окремі рішення й постанови регуляторів банківських та фінансових послуг тощо. Проте безпосередня реалізація такого

інструментарію з погляду управління інвестиційним ризиком відбувається все ж таки на рівні конкретного банку. Зокрема це досягається завдяки впровадженню нормативів банківської діяльності, де з погляду управління інвестиційним ризиком, насамперед, необхідно виділити:

норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою;

норматив загальної суми інвестування;

норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру;

норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам;

норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів.

До таких нормативів, які узгоджуються з управлінням інвестиційним ризиком банку, також можна віднести й норматив мінімального розміру регулятивного капіталу та норматив адекватності регулятивного капіталу. Це пов'язано з тим, що поняття регулятивного капіталу відображає одну із моделей управління ризиками банку.

До різновидів зовнішнього інструментарію управління інвестиційним ризиком банку також можна віднести: розщеплення та передачу інвестиційного ризику; страхування та хеджування ризику.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Модель оцінювання капітальних активів (CAPM).
2. Порівняння моделей теорії портфельних інвестицій.
3. Особливості та різновиди опціонів.
4. Розвиток ринку деривативів в Україні.
5. Фондові індекси, що використовуються під час аналізу ринку цінних паперів.
6. Особливості інвестиційної політики банків України.
7. Моделі оцінювання реальної вартості окремих видів фінансових інструментів.

Рекомендована література

У процесі самостійного вивчення цієї теми слід звернути увагу на матеріал підручників [1; 5; 8]. Також слід використати додаткову літературу [13; 15]. Після роботи з основною та додатковою літературою, конспектом лекцій та словником, потрібно вирішити такі завдання.

Завдання для перевірки знань

Тести

1. До зовнішніх факторів ризику відносять таку сукупність ризиків:

- а) соціально-економічні, політичні, регіонально-галузеві;
- б) фінансові, організаційні, функціональні;
- в) усі відповіді правильні.

2. До внутрішніх ризиків відносять таку сукупність факторів:

- а) соціально-економічні, політичні, регіонально-галузеві;
- б) фінансові, організаційні, функціональні;
- в) усі відповіді правильні.

3. Класифікація банківських ризиків – це:

- а) об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору;
- б) розподіл ризиків на відповідні групи за певними класифікаційними ознаками для досягнення поставлених цілей;
- в) порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм;
- г) усі відповіді правильні.

4. Ризик репутації – це:

- а) небезпека витоку, руйнування та втрати необхідної для діяльності суб'єкта інформації, використання ним необ'єктивної інформації, відсутності необхідної для ухвалення правильних рішень інформації, а також поширення в інформаційному середовищі невігідної, негативної чи небезпечної для суб'єкта інформації, що, в кінцевому підсумку, може завдати йому збитків, матеріальної або моральної шкоди;
- б) наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного тлумачення законів чи правил;
- в) наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) чи органами нагляду.

5. Яка з наведених категорій має своє походження з інформаційного ризику:

- а) ризики, пов'язані з втратою;
- б) ризики, пов'язані з формуванням інформаційного процесу;

- в) ризики, пов'язані з інформаційним впливом на діяльність банків;
- г) усі відповіді правильні?

6. Ризик країни:

- а) це політичні та економічні події в конкретній країні, які можуть призвести до втрат під час зовнішньоторговельних операцій;
- б) пов'язаний із втратами, які можуть виникати через недостатню фінансову надійність, неналежну організацію управління банком;
- в) це загроза втрат у результаті зміни курсів валют під час виконання контракту.

7. До зовнішніх ризиків належать:

- а) кредитний;
- б) відсотковий;
- в) юридичний;
- г) політичний.

8. Оберіть з наведеного переліку правильне твердження:

- а) поняття операційного ризику містить стратегічний ризик та ризик втрати ділової репутації;
- б) ризик персоналу не є фактором операційного ризику;
- в) метою управління операційним ризиком є його мінімізація;
- г) поняття операційного ризику містить стратегічний ризик.

9. До якого фактора операційного ризику відносять відсутність належної ефективної систем контролю:

- а) ризику технології;
- б) ризику персоналу;
- в) ризику процесу;
- г) ризику середовища?

10. Оберіть з наведеного переліку правильне твердження:

- а) операційний ризик входить до групи нефінансових ризиків;
- б) ключові індикатори операційного ризику недоцільно використовувати для його оцінювання;
- в) непрямыми втратами у разі реалізації операційного ризику банку є штрафи;
- г) неавторизовані дії персоналу не є фактором операційного ризику.

11. Прості кількісні показники, що системно характеризують зміну рівня операційного ризику, – це ...

- а) ключові індикатори операційного ризику;
- б) елемент скорингової карти операційного ризику;

- в) фактор операційного ризику;
- г) усі відповіді правильні.

Практичні завдання

Завдання 1

За інвестиційним проектом вартістю 18 млн грн передбачаються грошові надходження $r_1 = 7$ млн грн, $r_2 = 5$ млн грн, $r_3 = 8$ млн грн. Середня кредитна ставка на ринку позичкових капіталів становить 7 %. Визначте строк окупності інвестиційного проекту.

Завдання 2

Інвестор планує придбати нерухомість вартістю в 250 тис. грн. За його розрахунками володіння об'єктом нерухомості має принести щорічний дохід у розмірі 20 %. Для реалізації проекту інвестор під заставу майна отримав кредит у сумі 250 тис. грн під 20 % річних строком на 5 років. Визначте план повернення боргу у банк, якщо за умовами кредитного контракту погашення суми основного боргу має проводитися рівним платежем, а нарахування відсотків – у кінці року.

Завдання 3

Земельна ділянка здається в оренду на 10 років за відсотковою ставкою в розмірі 12 % річних. Поточний дохід залишається постійним і становить 9,6 тис. грн. Передбачається, що до закінчення терміну оренди вартість земельної ділянки зросте на 25 %. Визначте дохід від такої операції.

Методичні рекомендації

Спочатку визначається середній щорічний дохід за проектом як середнє арифметичне. Далі термін окупності інвестицій.

Для більш детального визначення терміну окупності інвестицій використовують метод, який враховує ітеративний пошук року, впродовж якого грошові надходження покривають вкладені засоби.

Контрольні запитання

1. У чому полягають відмінності між активним та пасивним управлінням інвестиційним портфелем банку?
2. Охарактеризуйте модель CARM.

3. Охарактеризуйте класифікацію інвестиційного ризику залежно від джерела їхнього виникнення.
4. Сутність якісного аналізу інвестиційного ризику.
5. Сутність кількісного аналізу інвестиційного ризику.
6. Реалізація та фінансування інвестиційних проектів в Україні.

Тема 7. Хеджування ризиків у банку

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Економічна сутність хеджування.
2. Хеджування, спекуляція та страхування.
3. Похідні фінансові інструменти.
4. Портфельний підхід до хеджування.
5. Хеджування відсоткового ризику в банку.
6. Хеджування валютного ризику банку.
7. Методи визначення коефіцієнта хеджування. Ефективність управління "хеджевим" портфелем банку.

Питання для обговорення:

1. Процес хеджування ф'ючерсами.
2. Механізм хеджування свопами.
3. Шляхи визначення ефективності хеджування.
4. Стан розвитку ринку деривативів на сучасному етапі.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Традиційним інструментом регулювання фінансових ризиків банку є хеджування, під яким розуміють механізм мінімізації ризиків, що базується на використанні відповідних видів строкових фінансових інструментів.

Порівняно з іншими методами, хеджування має ряд переваг:

на основі інформації, яку мають строкові угоди, можна легко орієнтуватися в попиті на ті чи інші активи і таким чином страхуватися від збитків;

строкові угоди, на основі яких здійснюється хеджування, фіксують тільки рівень цін, і за неправильного прогнозу їхніх змін, ці угоди легко закрити з невеликими збитками;

витрати на хеджування відносно незначні, оскільки строкові угоди забезпечують широку маневреність за невеликих витрат, за несприятливої кон'юнктури їх можна відносно легко реалізувати.

Під час регулювання фінансових ризиків за допомогою хеджування можна обрати одну з таких стратегій:

повний захист від ризику. Ця стратегія передбачає хеджування як несприятливих, так і сприятливих наслідків змін ринку;

часткове хеджування. У цьому випадку банк буде страхуватися від несприятливих змін, отримуючи дохід від сприятливих.

Під час вивчення механізму хеджування особливий інтерес становить питання вибору оптимальних інструментів. Так, у випадку повного страхування найбільш прийнятно використати позабіржові інструменти, оскільки для них ліквідність не буде мати ніякого значення. Під час часткового хеджування логічним буде використання біржових інструментів, висока ліквідність яких дозволить банку закрити позицію в будь-який потрібний йому час.

Перевагами регулювання фінансового ризику на основі хеджування є гнучкість, існування можливостей для швидкого маневру без зміни балансу банку, можливість оперативного реагування на відхилення у співвідношеннях активів і пасивів, чутливих до зміни відсоткової ставки.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Характеристика кредитних дефолтних свопів.
2. Характеристика свопів повного повернення.
3. Характеристика кредитно-дефолтних боргових зобов'язань.
4. Страхування фінансових ризиків в Україні.
5. Резервування як інструмент регулювання фінансових ризиків банку.

Рекомендована література

Потрібно звернути увагу на матеріал підручників та монографій [1; 5 – 8]. Також слід використати додаткову літературу [9; 13; 14].

Завдання для перевірки знань

Тести

1. Які з перелічених наслідків дії операційних ризиків відносять до непрямих втрат:

- а) погіршення репутації установи;
- б) штрафи;

- в) втрата клієнтів;
- г) усі відповіді правильні?

2. Які з перелічених наслідків дії операційних ризиків відносять до прямих втрат:

- а) погіршення репутації установи;
- б) штрафи;
- в) компенсаційні виплати працівниками;
- г) правильна відповідь відсутня?

3. Оберіть з наведеного переліку правильне визначення операційно-технологічного ризику банку:

а) потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості та безперервності роботи цих технологій;

б) потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості та безперервності роботи цих технологій;

в) наявний або потенційний ризик для існування банку, що виникає через неефективну організацію бізнес-процесів, систем внутрішнього контролю, інформаційних технологій з точки зору їхньої керованості, універсальності, надійності, контрольованості та безперервності;

- г) правильна відповідь відсутня.

4. Чи правильним є твердження, що контроль банківських ризиків недоцільний за умови його низького рівня:

- а) так;
- б) ні;
- в) точно визначити неможливо?

5. До функцій суб'єкта управління ризиками не відносять:

- а) страхування ризиків;
- б) прогнозування;
- в) контроль;
- г) регулювання;
- д) усі відповіді правильні.

6. Під контролем ризиків розуміють:

- а) дії з визначення прийняттого рівня ризику для фірми і напрямів зниження дій ризику, що для банку неприпустимі;
- б) особливий вид діяльності, спрямований на пом'якшення впливу ризику на кінцеві результати діяльності банку;
- в) методичний інструментарій оцінювання і урахування ризику;
- г) процеси, пов'язані з ідентифікацією, аналізом ризиків і ухваленням рішення, що містить максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій;
- д) усі відповіді неправильні.

7. Контролю банківських ризиків як системі не притаманно:

- а) створення ефективної системи оцінювання ухвалених рішень;
- б) виділення в банку спеціального підрозділу (працівника), якому буде доручено контроль ризиків;
- в) виділення коштів і формування спеціальних резервів для страхування ризиків, покриття збитків і втрат;
- г) проведення моніторингу ризику;
- д) усі відповіді правильні.

8. Збирання інформації про ступінь виконання банківської політики з управління ризиком, прибутковості ризикованих вкладень, співвідношення прибутку і ризику – це:

- а) контроль;
- б) регулювання;
- в) координація;
- г) організація.

Практичні завдання

Завдання 1

Власник облігації номіналом 1 000 грн під 20 % річних продав папір через 146 днів після чергового "відсоткового" дня. Визначте купонний дохід, який отримає продавець.

Завдання 2

Депозитний сертифікат номіналом 100 тис. грн розміщений на 6 місяців під 50 % річних. Визначте дохід від сертифікату.

Завдання 3

Ви працюєте брокером на фондовій біржі. Клієнт доручає вам хеджування операції з золотом за допомогою опціону. Базисна ціна золота становить 400 ум. од. за унцію з премією 20 ум. од. за унцію.

Розрахуйте результати опціону із золотом.

Методичні рекомендації

Облігація – боргове зобов'язання емітента, що випустив цінний папір, сплатити власнику облігації у визначений термін номінальну вартість папера і щорічно (до погашення) фіксований відсоток або змінний відсоток.

Номінальна ціна облігації – сума, яка вказана на бланку або в умовах випуску, розраховується за формулою:

$$P_n = \frac{Z}{n}, \quad (11)$$

де Z – сума позики, що припадає на всі боргові зобов'язання визначеної вартості;

n – кількість емітованих паперів.

Якщо ціна, за якою продається облігація, менша за номінальну ціну, то така облігація вважається дисконтною.

Якщо ціна, за якою продається облігація, більша за номінальну ціну, то така облігація вважається облігацією з премією.

Купонні виплати:

$$I_k = i_k \times P_n, \quad (12)$$

де i_k – купонна річна відсоткова ставка (норма прибутковості);

P_n – номінальна ціна облігації.

Дохід покупця:

$$I_k^{\text{пок}} = \frac{I_k \times t}{360}, \quad (13)$$

де t – кількість днів від дати продажу до чергового "відсоткового" дня (дати виплат за купоном).

Дохід продавця:

$$I_{\text{к}}^{\text{пр}} = \frac{I_{\text{к}} \times (360 - 1)}{360} \quad (14)$$

Сертифікат – письмове свідчення емітента про внесок на його ім'я грошових коштів, що засвідчує право власника папера або його правонаступника на отримання після закінчення встановленого терміну суми внеску і відсотків із нього.

Абсолютний розмір доходу за сертифікатом визначається таким чином:

а) якщо в умовах позики визначена річна відсоткова ставка, то абсолютна сума доходу за сертифікатом становить:

$$I_{\text{с}} = \frac{i_{\text{с}} \times P_{\text{н}} \times m}{12}, \quad (15)$$

де $P_{\text{н}}$ – номінальна ціна сертифікату;

m – термін позики у місяцях;

$i_{\text{с}}$ – річна відсоткова ставка;

б) якщо сертифікат розміщений за дисконтною ціною, а погашається за номінальною, дохід визначається різницею ціни погашення і покупки:

$$I_{\text{с}} = P_{\text{н}} - P_{\text{пр}}, \quad (16)$$

де $P_{\text{пр}}$ – ціна покупки сертифікату.

Прибутковість сертифікату розраховується за формулою:

$$i_{\text{д}} = \frac{I_{\text{с}}}{P_{\text{пр}}}. \quad (17)$$

Опціон – двосторонній контракт, відповідно до умов якого одна сторона (продавець опціону) зобов'язана купити/продати певну кількість активу за обумовлену ціну, а друга сторона має право (але не зобов'язана продати/купити цю кількість активу). Опціонний контракт укладається

на певну дату (європейський опціон) або підлягає виконанню у зазначений проміжок часу (американський).

Ціна опціону визначається у розмірі премії за право виконання угоди. Виокремлюють опціони Put – опціонний контракт, який дає право продати актив, та опціони Call – опціонний контракт, який дає право купити актив.

Контрольні запитання

1. У чому полягає зміст процесу хеджування ризиків?
2. Мета та зміст процесу досконалого хеджування ф'ючерсами.
3. У чому полягає сутність моделі Блека – Шоулза та коефіцієнта "дельта"? Який між ними зв'язок?
4. Як діє механізм хеджування свопами?
5. Для чого призначені угоди типу CAP, FLOOR, COLLAR?
6. Як визначається ефективність хеджування?
7. Як визначається ефективність управління хеджевим портфелем банку?

Тема 8. Управління фінансовими неціновими ризиками банку

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Сутність та джерела виникнення кредитних ризиків у діяльності банку.
2. Оцінювання кредитного ризику банку.
3. Методи управління кредитним ризиком. Управління ризиком окремого кредиту.
4. Ефективність управління кредитним портфелем банку.
5. Сутність ризику ліквідності та системний підхід до його оцінювання.

Питання для обговорення:

1. Ризики, які супроводжують кредитну діяльність банку.
2. Сутність моделі управління GAP.
3. Порівняльна характеристика традиційного та нетрадиційного підходів до управління ризиками кредитного портфеля банку.
4. Модель ризику неповернення позик.
5. Переваги та недоліки класифікаційних моделей кредитного ризику.
6. Системи кредитних рейтингів.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Ризиком ліквідності називають проблему недостатності наявних і залучених коштів для того, щоб забезпечити повернення депозитів, видачу кредитів і т. ін. Банк, що зіткнувся з ризиком ліквідності, може бути змушений залучати кошти за поточною ставкою ринку, що може виявитися вищою ставки пасиву, який працював до того в банку, що призведе до зниження прибутку банку. Недолік ліквідності частіше обумовлюється несподіваним і значним відтоком депозитів, що змушує банк запозичати кошти за вищою відсотковою ставкою, ніж за ставками, за якими роблять подібні запозичення інші банки, що також негативно впливає на прибуток.

Отримання прибутку, переважно, пов'язано з тимчасовою втратою деякої ліквідності. Проблеми з ліквідністю виникають у банку, якщо вони виникають у клієнтів; свої проблеми з ліквідністю клієнти перекладають на банк, що зобов'язаний їх вирішувати, тому що за це банку вже сплачено самим фактом розміщення клієнтом своїх грошей на банківських рахунках.

Одним із показників рівня ризику ліквідності є співвідношення запозичених коштів і сукупних активів. Зростання обсягу запозичених коштів збільшує ймовірність настання кризи ліквідності у разі підвищення відтоку депозитів або погіршення якості кредитів. Іншими **показниками рівня ризику ліквідності** є:

відношення нетто-кредитів до сукупних активів;

відношення наявних коштів і міжбанківських кредитів із терміном погашення, який минає, до сукупних активів;

відношення активів (у наявній формі) й урядових цінних паперів до сукупних активів.

Метод управління резервною позицією. Метод полягає в такому: визначити резервну позицію, не формуючи заздалегідь резерви, а лише прогнозуючи кількість фондів, які можна купити на грошовому ринку і тим самим профінансувати можливий витік грошових коштів. У першу чергу мова йде про придбання коштів на міжбанківському ринку.

Переваги цього методу очевидні:

скорочується частка низькоприбуткових і неприбуткових активів;

у разі вилучення депозитів валюта балансу банку не зменшується взагалі або зменшується в меншу сторону, тому що вторинні резерви не ліквідуються, а навпаки, банк залучає додаткові кошти.

Але під час використання цього методу ризик ліквідності заміщається іншими видами ризику:

ризиком зміни відсоткових ставок;

ризиком доступності фондів (який визначається ємністю міжбанківського ринку).

Метод управління кредитною позицією. Метод полягає у визначенні особливої кредитної позиції – того обсягу коштів, що банк отримає за короткостроковий період, якщо не буде відновляти короткострокові кредити.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Фактори, що впливають на розмір відсоткової ставки на мікрорівні.
2. Особливості зміни норми відсотка залежно від фази промислового циклу.
3. Фактори впливу на ціну акцій.
4. Історія виникнення позикового капіталу.
5. Фактори впливу на рівень відсотка.

Рекомендована література

Враховуючи специфіку самостійного опрацювання навчального матеріалу, слід скористатися джерелами [1; 3; 5 – 8] та додатковою літературою з цієї теми [11; 14].

Завдання для перевірки знань

Тести

Надайте однозначну відповідь "Так" чи "Ні" на кожне питання.

1. Позиковий капітал – грошовий капітал, що приносить прибуток у вигляді відсотків.
2. Лихварський капітал – грошовий капітал, що надавався в позику і приносив його власникові прибуток у вигляді відсотка.
3. Відсоток за кредит – це плата, що отримує позичальник від кредитора за користування позиковими коштами.
4. Відсоток за кредит – це плата, що отримує кредитор від позичальника за користування позиковими коштами.
5. Відношення відсотка до даного в борг капіталу в сотих частках останнього має назву відсоткової ставки.

6. Маржа – добуток між відсотковою ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку сплачує банк за куплені ресурси.

7. Розмір маржі для банків, зазвичай, регламентується.

8. Комерційні банки зобов'язані коригувати розмір відсоткових ставок за надані кредити за кожної зміни облікової ставки НБУ кратно такій зміні.

9. Головним фактором, який впливає на розмір облікової ставки, є рівень інфляції.

10. На розмір відсоткової ставки на мікроекономічному рівні не впливають: мета використання кредитних ресурсів, розмір кредиту, термін його використання та ступінь ризику.

Практичні завдання

Завдання 1

До банку звернулася громадянка для оформлення кредиту. Клієнтці 35 років, працює головним економістом, середній розмір заробітної плати – 3 850 грн, необхідна сума кредиту – 80 тис. грн строком на 4 роки. Відсоткова ставка з кредиту складає 8,5 % річних. Банк пропонує позичальнику умову повернення кредиту: простий відсоток з погашенням кожного місяця. Оцініть можливість надання цієї позики і прибуток, який отримає банк з огляду на вихідні дані.

Завдання 2

Вкладник відкрив депозит у сумі 50 000 грн на три місяці з нарахуванням складних відсотків. Відсоткова ставка за вкладом становить 22 % річних. Рівень інфляції – 4 % у місяць.

Визначте, яку суму отримає вкладник на момент закриття рахунку та розрахуйте індекс інфляції за три місяці. Оцініть суму вкладу з точки зору купівельної спроможності та реальний дохід вкладника з точки зору купівельної спроможності. Зробіть висновки.

Завдання 3

Кредит у сумі 20 000 грн виданий терміном на три роки під 18 % річних за простою ставкою. Визначте номінальну і реальну суму боргу на кінець третього року, а також втрати кредитора через інфляцію.

Динаміку індексів інфляції за три роки з розбивкою за кварталами подано в табл. 7.

Динаміка індексів інфляції, %

Перший рік	Другий рік	Третій рік
103,3	108,2	102,5
104,8	103,6	103,6
102,5	101,2	104,2
105,6	101,8	108,6

Методичні рекомендації

У фінансових розрахунках використовують прості й складні відсотки. У банківській практиці прийнято видавати кредити терміном на 1 рік за простими відсотковими ставками, а строком більше 1 року – за складними.

Простим називається відсоток, що нараховується за первісним внеском наприкінці одного банківського строку.

Складні відсотки – це відсотки, які нараховуються не тільки на первісну суму внеску, але також на всю суму відсотків, що накопичилися за певний період.

Методику розрахунку простих і складних відсотків подано в табл. 8.

Методика розрахунку простих і складних відсотків

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
1	2	3
Прості відсотки		
Сума відсотків	$I = P \times i \times n$	I – сума відсотків; P – початкова сума боргу (вкладу); n – період нарахування відсотків; i – відсоткова ставка
Нарощена сума боргу (вкладу)	$S = P (1 + i \times n);$ $S = P (1 + \frac{i}{12} \times m);$ $S = P (1 + \frac{i}{360} \times d)$	S – нарощена сума боргу (вкладу); n – період нарахування відсотків у роках; m – період нарахування відсотків у місяцях; d – період нарахування відсотків у днях; i – річна відсоткова ставка

1	2	3
Нарощена сума боргу (вкладу) за умови зміни відсоткової ставки	$S = P \left(1 + \sum_{t=1}^N n_t \times i_t\right)$	N – число інтервалів нарахування відсотків; n _t – тривалість періоду t-го інтервалу нарахування; i _t – проста ставка відсотків на t-му інтервалі нарахування; t – період часу
Складні відсотки		
Нарощена сума боргу (вкладу)	$S = P(1 + i)^n$	S – нарощена сума боргу (вкладу); P – початкова сума боргу (вкладу); n – період нарахування відсотків; i – відсоткова ставка; m – кількість розрахункових періодів у році
Нарощена сума боргу (вкладу), якщо кількість розрахункових періодів у році перевищує один	$S = P \left(1 + \frac{i}{m}\right)^{n \times m}$	
Первісна сума	$P = \frac{S}{(1+i)^n}$	
Ставка складних відсотків	$i = \sqrt[n]{\frac{S}{P}} - 1$	
Період нарахування	$n = \frac{\lg S - \lg P}{\lg(1+i)}$	

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність моделі управління GAP?
2. Які ризики супроводжують кредитну діяльність банку?
3. Дайте порівняльну характеристику традиційному та нетрадиційному підходам до управління ризиками кредитного портфеля банку.
4. Які етапи процесу управління ризиками кредитного портфеля банку вам відомі?
5. Опишіть модель ризику неповернення позик.
6. Дайте характеристику Z-моделі Альтмана.
7. У чому полягає сутність моделі Чессера?
8. Назвіть переваги та недоліки класифікаційних моделей кредитного ризику.
9. Охарактеризуйте системи кредитних рейтингів.
10. Які методи управління кредитним ризиком банку вам відомі?

Тема 9. Управління функціональними ризиками банку

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Види функціональних ризиків банку.
2. Управління операційно-технологічним ризиком банку.
3. Управління ризиком репутації банку.
4. Управління юридичним ризиком банку.
5. Управління стратегічним ризиком банку.
6. Управління інформаційними ризиками банку.
7. Управління ризиком інформаційних технологій, ризиком упровадження нових продуктів та послуг, маркетинговим ризиком.

Питання для обговорення:

1. Способи мінімізації функціональних ризиків.
2. Характеристика управління ризиком підвищення операційних видатків.
3. Функції та завдання підсистеми внутрішньобанківського контролю за ризиками.
4. Заходи, що може вживати банк у разі перевищення допустимого рівня ризиків.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Технологічний ризик (ризик системи) – це наявний або потенційний ризик втрат банку, пов'язаних із використанням технічних засобів, високотехнологічного обладнання і технологій.

Виникнення цього виду ризику зумовлене збоями комп'ютерної техніки або мереж зв'язку, помилками в математичних моделях, формулах і розрахунках, недоліками в інфраструктурних підсистемах банку тощо. Рівень технологічного ризику оцінюється розміром фінансових втрат банку, які виникають унаслідок помилок і збоїв, а також додатковими витратами на їхнє усунення. Типовим проявом технологічного ризику є збої у комп'ютерній мережі банку або системі електронних платежів.

Документарний ризик – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений виникненням помилок під час укладання угод, які можуть призвести до невиконання окремих положень угоди або взятих раніше зобов'язань, порушення судової справи тощо. Рівень документарного

ризик вимірюється розміром втрат банку, пов'язаних з усуненням помилок, відстоюванням інтересів у суді або сумою неотриманого прибутку. Для зниження документарного ризику банки можуть посилити систему внутрішнього контролю, автоматизувати процес документування, підвищити кваліфікацію персоналу фронт- і бек-офісів та ін.

Операційний ризик – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок невідповідності між витратами банку на здійснення своїх операцій та їхньою результативністю. Рівень операційного ризику вимірюється за допомогою показників рентабельності окремих видів банківської діяльності. Але оскільки до складу витрат вміщуються як відсоткові, так і невідсоткові витрати банку, не завжди вдається точно оцінити рівень операційного ризику та визначити дієві заходи щодо його мінімізації.

Ризик трансакції – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає в процесі укладання і реєстрації угод, підписання контрактів, виконання розрахунків, постачання цінних паперів, валюти, предметів лізингу тощо. Цей вид ризику тісно пов'язаний з технологічним, документарним та операційним ризиками. Типовим прикладом ризику трансакції є здійснення зустрічних платежів, коли моменти переказу коштів не синхронізовані. У цьому випадку та сторона, яка здійснює платіж першою, бере на себе ризик трансакції.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок необґрунтованих управлінських рішень, неналежної реалізації рішень і неадекватного реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає внаслідок порушення або недотримання банком вимог законів, підзаконних нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також можливості двозначного тлумачення встановлених законів або правил.

Ризик впровадження нових продуктів – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок недосягнення запланованого рівня окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій або технологій. Цей вид ризику є складовою маркетингових ризиків і супроводжує діяльність банку, пов'язану з розробленням і впровадженням нових банківських продуктів і послуг з метою розширення клієнтської бази, виходом на нові сегменти ринку тощо.

Ризик втрати репутації – це наявний або потенційний ризик втрат банку, який виникає внаслідок скорочення клієнтської бази або відпливу грошових коштів у зв'язку з неспроможністю банку підтримувати свою репутацію як надійної та фінансово стійкої установи.

Втрата довіри до банку з боку вкладників і клієнтів може призвести до відпливу коштів і, як наслідок, неплатоспроможності. З метою мінімізації ризику втрати репутації керівництво банку має розробляти та впроваджувати заходи, спрямовані на врахування й мінімізацію всіх банківських ризиків, забезпечення дохідності та рентабельності банківських операцій, дотримання нормативно встановлених вимог до рівня ліквідності банківського балансу, нарощування капітальної бази тощо.

Ризик зловживань – це наявний або потенційний ризик втрат банку, зумовлений шахрайством, розтратами, оприлюдненням конфіденційної інформації службовцями або клієнтами банку, використанням конфіденційної інформації керівництвом банку у власних цілях, відмиванням грошей тощо.

Функціональні ризики порівняно з фінансовими важче ідентифікувати та кількісно оцінити. Для мінімізації функціональних ризиків банки вдосконалюють системи внутрішнього аудиту, розвивають схеми документообігу, розробляють внутрішні методики оцінювання ефективності окремих банківських операцій. Мінімізації цих видів ризиків також сприяє продумана матеріально-технічна та кадрова політика банку.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Практичні аспекти ідентифікації та оцінювання ризику зловживань.
2. Практичні аспекти ідентифікації та оцінювання ризику втрати репутації.
3. Практичні аспекти ідентифікації та оцінювання юридичного ризику.
4. Практичні аспекти ідентифікації та оцінювання стратегічного ризику.
5. Практичні аспекти ідентифікації та оцінювання операційного ризику.

Рекомендована література

Враховуючи специфіку самостійного опрацювання навчального матеріалу, слід скористатися джерелами [1; 3; 5 – 8] та додатковою літературою з цієї теми [9; 11; 15].

Завдання для перевірки знань

Тести

1. Портфель банку складається з двох споживчих кредитів по 5 000 грн. Імовірність дефолту позичальника оцінюється в 0,1. За цих умов імовірність втрат банком, більших 5 000 грн, буде:

- а) більшою 0,09;
- б) рівною 0,01;
- в) меншою 0,18;
- г) немає правильної відповіді.

2. У якому випадку ризик буде найменшим:

- а) $M(X^-) = 10$; $V(X^-) = 9$;
- б) $M(X^-) = 13$; $V(X^-) = 8$;
- в) $M(X^-) = 10$; $V(X^-) = 8$;
- г) $M(X^-) = 12$; $V(X^-) = 9$?

3. Для нормального розподілу випадкової величини характерним є:

- а) наявність від'ємної асиметрії;
- б) відсутність асиметрії;
- в) наявність додатної асиметрії.

4. Модель прогнозування банкрутства підприємства має вигляд: $Z = -1,2K_n + 0,08 K_{ф.з}$ (K_n – коефіцієнт покриття балансу, $K_{ф.з}$ – коефіцієнт фінансової залежності (%)). Похибковий інтервал складає $(-0,6; 0,4)$. У якому випадку доцільно придбати акції підприємства:

- а) $K_n = 1,8$; $K_{ф.з} = 10$ %;
- б) $K_n = 2,0$; $K_{ф.з} = 30$ %;
- в) $K_n = 0,5$; $K_{ф.з} = 50$ %;
- г) $K_n = 0,8$; $K_{ф.з} = 30$ %?

5. Якщо безризикова ставка відсотка дорівнює 20 %, а ризик непогашення кредиту – 0,1, то ставка відсотка за кредит становитиме:

- а) 33 %;
- б) 30 %;
- в) 32 %;
- г) немає правильної відповіді.

6. До відносних показників ризику цінних паперів відносять:

- а) коефіцієнт варіації;
- б) дисперсію;

- в) середньоквадратичне відхилення;
- г) немає правильної відповіді.

7. У разі виникнення стресової (кризової) ситуації кореляція кредитних ризиків, переважно...

- а) збільшується;
- б) залишається незмінною;
- в) зменшується.

8. Під час страхування відповідальності ризик – це...

- а) збитки, заподіяні внаслідок недбалості під час виконання службових обов'язків;
- б) шкода, заподіяна внаслідок діяльності або бездіяльності страхувальника;
- в) утрата працездатності внаслідок нещасного випадку;
- г) немає правильної відповіді.

9. Інвестиційні ризики класифікуються за такими ознаками:

- а) за сферами прояву і формами інвестування;
- б) за сферами прояву, за формами інвестування, за джерелами виникнення;
- в) за формами інвестування і джерелами виникнення;
- г) немає правильної відповіді.

10. Який із вказаних заходів щодо управління ризиками має здійснюватися в першу чергу:

- а) встановлення лімітів;
- б) ідентифікація ризиків;
- в) оцінювання ризиків;
- г) зниження ризиків?

Практичні завдання

Завдання 1

У табл. 9 подано показники балансу банку. Визначте, як вплине на прибуток банку зростання відсоткових ставок на ринку на 5 %?

Таблиця 9

Баланс банку

Показник	Активи, тис. грн	Пасиви, тис. грн
1	2	3
Збалансовані за строками	120	120
Чутливі до зміни ставки	250	600

1	2	3
Нечутливі до зміни ставки	710	340
Неробочі активи / безвідсоткові пасиви	230	70
Капітал	150	180
Усього	1 310	1 310

Завдання 2

У табл. 10 подано показники балансу банку. Як вплине на прибуток банку зниження ринкового курсу дол. США з 28,12 до 28,03 грн за дол. США та підвищення курсу євро з рівня 30,57 до 30,71 грн за євро?

Таблиця 10

Баланс банку

Активи	Сума	Пасиви	Сума
Каса	25	Депозити	385
Кредити (у дол. США)	350	Депозити (у дол. США)	260
Кредити (у євро)	170	Депозити (у євро)	190
Кредити	550	Міжбанківські кредити	80
Цінні папери (у дол. США)	55	Міжбанківські кредити (у дол. США)	65
Цінні папери (у євро)	100	Міжбанківські кредити (у євро)	120
Основні фонди	100	Капітал	250
Усього	1 350	Усього	1 350

Завдання 3

Прибутковість активів банку становить 1,5 %. Мультиплікатор капіталу – 10 разів. Банк ставить завдання досягти прибутковості капіталу 20 %. За яких умов це можливо?

Контрольні запитання

1. Які причини виникнення функціональних ризиків?
2. Охарактеризуйте методи оцінювання та управління стратегічним ризиком банку.
3. Опишіть способи управління технологічним банківським ризиком.
4. Охарактеризуйте методи управління ризиком впровадження нових продуктів і технологій.
5. Як розподіляється відповідальність щодо управління банківськими ризиками між структурними підрозділами банку?
6. Як взаємодіють між собою операційні та контрольні служби банку?

Тема 10. Контроль за банківськими ризиками

Основні теоретичні проблеми, які необхідно розглянути:

1. Завдання та функції системи внутрішнього контролю в банку.
2. Організаційна побудова служби внутрішнього контролю в банку.
3. Моніторинг банківських ризиків.
4. Інформаційні звіти в системі моніторингу.

Питання для обговорення:

1. Контроль за ризиками, що не мають кількісних характеристик.
2. Характеристика підсистеми моніторингу банківських ризиків.
3. Підходи до ранжування банківських ризиків.
4. Вимоги до внутрішньобанківської звітності в підсистемі моніторингу ризиків.
5. Оцінювання ефективності управління ризиками в банку.
6. Контроль за рівнем ефективності системи ризик-менеджменту в банку.

Методичні рекомендації для самостійного опрацювання матеріалу

Контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети. **Функція контролю** – це така характеристика управління, яка дозволяє виявити проблеми і скорегувати діяльність організації до того, як ці проблеми переростуть у кризу. Одна з важливіших особливостей контролю, яка має бути врахована в першу чергу, полягає в тому, що контроль має бути всеосяжним. Тому ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивацію не можна розглядати у відриві від контролю. Дійсно, фактично всі вони є невід'ємними частинами загальної системи контролю в цій організації. Основна ж мета контролю за банківськими ризиками полягає в тому, щоб не допускати їхнього підвищення понад установлений рівень.

Основними видами контролю є: попередній, поточний і заключний, які різняться тільки часом здійснення.

До попереднього контролю відносять реалізацію визначених у банку правил, процедур і способів поведінки. Чіткі посадові інструкції, ефективні, доведені до підлеглих цілі, підбір кваліфікованих кадрів – усе це сприяє успішній роботі на попередній стадії контролю. Отже, цей вид контролю здійснюється до фактичного початку робіт.

Поточний контроль здійснюється безпосередньо в ході проведення робіт. Однак поточний контроль не проводиться буквально одночасно з виконанням самої роботи. Скоріше він базується на змінах фактичних результатів, отриманих після проведення роботи, спрямованої на досягнення бажаних цілей. Об'єктом поточного контролю найчастіше є регулярна перевірка роботи підлеглих їхнім безпосереднім керівником, обговорення проблем, що виникають, і пропозицій з удосконалення роботи.

Заключний контроль використовується після завершення контрольованої діяльності чи після закінчення визначеного заздалегідь періоду часу, коли фактично отримані результати порівнюються з необхідними. Заключний контроль дає керівництву можливість: оцінити, наскільки реалістично були складені ними плани, та отримати інформацію про проблеми, що з'явилися. Це дозволяє сформулювати нові плани так, щоб уникнути подібних проблем у майбутньому; зв'язати мотиваційне винагородження з досягненням певного рівня результативності.

Теми фіксованих виступів та есе

1. Методи лобювання банківських інтересів.
2. Ризики, що притаманні лізинговим операціям.
3. Ризики, що притаманні факторинговим операціям.
4. Види лімітування банківських ризиків.
5. Методи передачі банківських ризиків

Рекомендована література

Враховуючи специфіку самостійного опрацювання навчального матеріалу, слід скористатися джерелами [1; 2; 5 – 8] та додатковою літературою з цієї теми [9; 11; 14].

Завдання для перевірки знань

Тести

1. **Зниження лімітів на окремих контрагентів під час збереження сукупного ліміту кредитного ризику призведе до:**
  - а) пропорційного зниження ймовірності виникнення яких-небудь збитків;
  - б) пропорційного зростання ймовірності виникнення яких-небудь збитків;
  - в) немає правильної відповіді.

2. Які з наведених ризиків відносять до ризиків, пов'язаних із купівельною спроможністю грошей:

- а) інфляційний, дефляційний, валютний, ризик ліквідності;
- б) інфляційний, дефляційний і кредитний;
- в) інфляційний, валютний і відсотковий;
- г) немає правильної відповіді.

3. Управління фінансовими ризиками містить:

- а) якісний аналіз, кількісний аналіз і способи зниження фінансових ризиків;
- б) способи зниження фінансових ризиків;
- в) якісний аналіз, кількісний аналіз, способи зниження і врахування фінансових ризиків в ухваленні рішень;
- г) немає правильної відповіді.

4. Відсотковий ризик відносять до:

- а) ризиків зниження прибутковості;
- б) ризиків прямих фінансових втрат;
- в) ризиків втрачених можливостей;
- г) немає правильної відповіді.

5. Ризики, пов'язані з вкладенням капіталу, поділяють на:

- а) ризик втрачених можливостей, ризик зниження прибутковості, ризик прямих фінансових втрат;
- б) ризик втрачених можливостей і ризик зниження прибутковості;
- в) ризик втрачених можливостей і ризик фінансових втрат;
- г) немає правильної відповіді.

6. Негативний "інгредієнт" мають такі показники ризиків:

- а) коефіцієнт варіації прогнозованих збитків, коефіцієнт семіваріації прогнозованих збитків;
- б) імовірність небажаних подій, коефіцієнт варіації прогнозованих збитків;
- в) дисперсія прогнозованих збитків, коефіцієнт семіваріації прогнозованих збитків;
- г) немає правильної відповіді.

Практичні завдання

Завдання 1

Відомі такі дані (ум. од.):

- 1. Каса – 10,0.
- 2. Депозити підприємств – 4000,0.

3. Вклади населення – 2000,0.
  4. Статутний капітал – 9000,0.
  5. Поточні рахунки клієнтів – 15000,0.
  6. Коррахунок в НБУ – 7000,0.
- Визначте загальну суму зобов'язань банку.

Завдання 2

Відомі такі дані (ум. од.):

1. Каса – 25,0.
2. Депозити підприємств – 7000,0.
3. Вклади населення – 31000,0.
4. Статутний капітал – 10000,0.
5. Поточні рахунки клієнтів – 15000,0.
6. Резервний фонд – 5000,0.

Визначте розмір власного капіталу банку.

Завдання 3

У табл. 11 наведено дані про джерела коштів банку на січень першого, другого та третього років у млн грн.

Таблиця 11

Дані для розрахунку, млн грн

Показники	Січень першого року	Січень другого року	Січень третього року
Власні кошти	2 000	5 000	6 000
Статутний капітал	1 000	3 000	3 800
Фонди	450	1 355	1 400
Нерозподілений прибуток	550	645	800
Зобов'язання			
Кредити від інших банків	2 200	6 650	7 850
Залишки коштів на поточних рахунках	4 500	14 800	17 400
Кошти на строкових депозитах	300	2 000	3 000
Кредити з внутрішніх банківських операцій	50	60	68
Усього			

Розрахуйте ланцюгові темпи зростання і темпи приросту коштів банку і заповніть таблицю.

Методичні рекомендації

Активи становлять ресурси, які контролює банк і з яких очікується отримання майбутніх економічних вигод. Майбутня економічна вигода, яка втілена в актив, може бути отримана шляхом:

- використання активу через надання послуг;
- обміну одного активу на інший;
- використання активу для погашення зобов'язань;
- розподілу активу між власниками.

Капітал – це різниця між активами і зобов'язаннями.

Він містить:

статутний капітал – сума коштів, які були внесені акціонерами в обмін на їхні акції;

- нерозподілений прибуток, що залишається в розпорядженні банку;
- прибуток або збиток звітного року, що очікують затвердження;
- емісійні різниці;
- дивіденди, спрямовані на збільшення статутного капіталу;
- резервний фонд, загальні та інші резерви;
- результати переоцінки основних засобів, нематеріальних активів і фінансових інвестицій.

Зобов'язання є справжніми обов'язками банку, які виникають із подій минулого, у результаті виконання яких очікується відтік ресурсів.

Зобов'язання банку – це вимоги до активів банківської установи, що зобов'язують її сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому.

Зобов'язання банку містять:

- фінансову допомогу держави;
- кредити та депозити інших банків;
- кошти кредиторів;
- різноманітні депозити;
- коррахунки інших банків;
- кошти на інвестиційних та поточних рахунках клієнтів;
- цінні папери власного боргу;
- кошти в розрахунках;
- кошти вкладників.

Контрольні запитання

1. У чому полягає мета процесу управління ризиками в банку?
2. Назвіть завдання управління банківськими ризиками.
3. Які основні правила управління банківськими ризиками?
4. Назвіть принципи управління банківськими ризиками.
5. У чому полягає зміст стратегічного управління банківськими ризиками?
6. У чому полягають особливості оперативного управління банківськими ризиками?
7. Розкрийте зміст етапів процесу управління банківськими ризиками.

Рекомендована література

Основна

1. Васильєва Т. А. Управління ризиками банків / Т. А. Васильєва, А. О. Єпіфанов, С. М. Козьменко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. – 283 с.
2. Вітлинський В. В. Аналіз моделювання та управління економічним ризиком : навч.-метод. посіб. / В. В. Вітлинський, П. І. Верченко. – Київ : КНЕУ, 2000. – 292 с.
3. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. – 86 с.
4. Матвійчук А. В. Аналіз і управління економічним ризиком : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / А. В. Матвійчук ; Вінниц. нац. технік. ун-т. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 219 с.
5. Примостка Л. Банківські ризики. Теорія та практика управління : монографія / Л. Примостка, О. Лисенок, О. Чуб. – Київ : КНЕУ, 2008. – 456 с.
6. Савченко Т. Г. Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці : монографія / Т. Г. Савченко. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. – 368 с.
7. Управління банківськими ризиками : навч. посіб. / [ред. Л. Примостка]. – Київ : КНЕУ, 2009. – 600 с.
8. Управління ризиками та економічною безпекою : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисципліни / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко, Н. В. Гайдамак]. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. – 237 с.

Додаткова

9. Галапуп Н. Д. Управління ризиками в банківській діяльності / Н. Д. Галапуп ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль : Вид-во "Економічна думка", 2001. – 225 с.

10. Губарева І. О. Забезпечення управління економічною безпекою банку : монографія / І. О. Губарева, О. М. Штаєр. – Харків : ІНЖЕК, 2013. – 309 с.

11. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. – 153 с.

12. Колодізєв О. М. Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектору України : монографія / О. М. Колодізєв ; за заг. ред. О. М. Колодізєва. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 310 с.

13. Колодізєв О. М. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері : навч. посіб. / О. М. Колодізєв, І. М. Чмутова, І. О. Губарева. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 408 с.

14. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. / Р. В. Пікус. – Київ : Знання, 2010. – 598 с.

15. Шелудько В. М. Фінансовий ринок : підручник / В. М. Шелудько. – 2-ге вид., стер. – Київ : Знання, 2008. – 535 с.

Інформаційні ресурси

16. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р., зі змінами, внесеними 04.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.40&nobreak=1>.

17. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р., зі змінами, внесеними 04.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

18. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція № 379, затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р., зі змінами, внесеними 15.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

19. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні, схвалена постановою Правління НБУ № 315 від 02.06.2009 р., зі змінами, внесеними 30.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>.

20. Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

Зміст

Вступ.....	3
Змістовий модуль 1. Організація та функціонування системи управління банківськими ризиками	4
Тема 1. Теоретичні засади економічних ризиків	4
Тема 2. Процес управління банківськими ризиками	10
Тема 3. Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банку	16
Тема 4. Виявлення та ідентифікація банківських ризиків	22
Тема 5. Методи управління банківськими ризиками	28
Змістовий модуль 2. Зміст і характеристика механізму управління банківськими ризиками	34
Тема 6. Управління інвестиційними ризиками в банку.....	34
Тема 7. Хеджування ризиків у банку	40
Тема 8. Управління фінансовими неціновими ризиками банку	46
Тема 9. Управління функціональними ризиками банку	52
Тема 10. Контроль за банківськими ризиками.....	58
Рекомендована література.....	63
Основна	63
Додаткова	64
Інформаційні ресурси	64

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи студентів
спеціальності 072 "Фінанси,
банківська справа та страхування"
другого (магістерського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Омельченко** Оксана Ігорівна

Відповідальний за видання *О. М. Колодізєв*

Редактор *В. Ю. Степаненко*

Коректор *В. Ю. Степаненко*

План 2019 р. Поз. № 43 ЕВ. Обсяг 66 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*